

Tuleb uurida väikerahvaste kultuure, et päästa suured

Intervjuu komi folkloristi ja etnograafi
Pavel Limeroviga tema 55. sünnipäeva puhul

Nikolay Kuznetsov

Rääkige palun lühidalt endast.

Ma olen pärit Vaška jõe äärest Mukto (vene Muftjuga) külast, mis asub Komimaa Udora rajoonis. Tegelikult sündisin Muktoöst 60 kilomeetrit eemal Arhangelski oblasti Lešukonskoje külas, kus töötasid mu vanemad, kuid peatselt kolisid nad Komimaale. Kuni koolini kasvasin vanaisa Paveli (*Paška põl*) majas, kelle auks mulle nimi õieti pandigi. Kahekorruselise maja alumisel korrusel oli töökoda ja sepikoda, kus oli palju huvitavaid asju, isegi ränikiviga püsse. Ülakorrus oli elamiseks. Mu vanaema Mavra oli vanausuline, sügavalt usklik inimene. Ikoone oli igas toas, oli ka palju vanu vanausuliste raamatuid paksude nahkkaante ja pannaldega. Meie juures käisid sageli naised ja palvetasid nende raamatute järgi. Minul assotsieerusid need raamatud alati saladusega, ja kui ma ükskord oskasin juba lugeda, süvenes saladuslikkus veelgi – raamatud olid kirjutatud hoopis teistsuguste tähtedega kui me koolis õppisime. Hiljem õpetas ema mind vanaslaavi keeles lugema.

Ma läksin kooli Ōžōd Jagi külas. Seal oli komikeelne kool, sest lapsed ei rääkinud vene keelt, enamik ei saanud vene keelest isegi aru. Kui me 1967. aastal

Pavel Limerov.

kolisime Uhta rajooni, kus asulates ei räägitud komi keelt, sest sealne elanikkond koosnes sisserännanutest või asumisele saadetutest, oli meil vennaga raske. Vene keeles rääkisime vaevaliselt ja algul nimetati meid isegi sakslasteks.

Pärast 8. klassi astusin 1973. aastal Petšooras linnas jõekooli ja lõpetasin selle 1977. aastal, saades tüürimees-mehaanikuks. Suvel olin praktikal ja vedasin mootorlaevadega Petšooras jõel palgiparvi ja naftapraame. Sügisel kutsuti mind sõjaväkke Kaug-Itta Vaiksele ookeanile, kus ma kolm aastat teenisin raketialveelaeval. Sõjaväes oli hea see, et seal õpetati meid õppima. Õppimiseta ei saanud hakkama, sest ülikeerulisi navigatsiooniseadmeid pidid hooldama 18–20aastased poisikesed! Nõnda õppisime kõik kolm sõjaväeaastat ja minust sai hea spetsialist. Pärast sõjaväge kavatsesin õppida Vladivostoki merekoolis ja töötada merelaevadel. Kuid enne otsustasin kodus ära käia.

Ma ei läinudki tagasi merele, jäin Sõktõvkari ja läksin ülikooli ettevalmistuskursustele, kusjuures komi osakonda, mitte ajaloo erialale, nagu alguses plaan oli. Ja see on Jevgeni Iguševi¹ teene, kes oli tollal filoloogiateaduskonna dekaan. Ma ei mäleta, mida kõike ta mulle rääkis, kuid ta tegi seda väga värvikalt.

Kuidas avastasite rahvaluule ja etnograafia? Kust pärineb huvi nimelt nende teaduste vastu?

Mul vedas jälle. Ettevalmistuskursustele tulid tol aastal väga andekad tudengid. Mõned olid muusikahuvilised, mängisid kitarri, mõned tundsid keelatud poeetide Nikolai Gumiljovi, Aleksandra Ahmatova, Ossip Mandelštami, Federico García Lorca loomingut, paljud luuletasid ise. Ja me nakatasime sellega üksteist. Me hakkasime kõik kirjutama luuletusi, mängima kitarri, ise looma laule, teadsime peast Gumiljovi luulet, ööd ja päevad läbi vestlesime kirjanusest ja kunstist. Siis tärkas huvi Homeroose ja siis mütoloogia vastu. Me püüdsime isegi rääkida heksameetris. Nii et kõik algas kreeka mütoloogiast. Ülikooli esimesel kursusel oligi mul lemmikaineks antiikmütoloogia. Teisel kursusel sai selgeks ka kursusetöö teema komi mütoloogiast.

Mis teemal kirjutasite diplomitöö?

“Solaarne mütoloogia ja selle peegeldus komi rahvaluules”. Tuleb märkida, et 1930. aastatest alates komi mütoloogiaga eriti ei tegeletud, välja arvatud Fjodor Plessovski² ja Ljubov Gribova³ episoodilised tööd, mis ilmusid juba 1970. aastate lõpus. Gribova raamat⁴ Permi loomastiilist⁵ avas mulle täiesti võimatu võlumaailma, kus elasid pödrapedega inimesed, kel olid käte asemel tiivad ja kes sõitsid soomusloomade seljas. Eriti hämmastas mind pronksedöövrite tavatu esteetika. Gribova ei mõistatanud nende kujude mütoloogiat lahti täie-

likult ja see andis lootust avastada veel tundmatuid süžeesid. Ilmselt Vladimir Tšarnoluski⁶ tööde mõjul hakkasin rohkem tähele panema põdrajahiga seotud folkloorseid süžeesid ja tuvastasin rea seaduspärasusi: põdra tapnud jahimees leidis alati endale naise ja hakkas valitsema. Arkadi Anissimovi⁷ uurimus evenkide mütoloogiast käsitles põdrajahti müüdina päikese liikumisest, kusjuures müüdi vanimateks tegelasteks osutusid karu ja emane põder. Sai selgeks, et mõned loomastiili kujud on seotud päikesesemantikaga. Oma diplomitöös “dešifreeringi” põdrakujusid solaarse müüdi raames soome-ugri ja laiemalt Siberi rahvaluulematerjalide põhjal.

Ka kandidaativäitekirja kavatsesin kirjutada samal teemal. Koostasın põhjenduse, instituudi teadusnõukogus arutati seda ja kiideti heaks. Pärast aga kutsus etnograafiaosakonna juhataja Nikolai Konakov⁸ mind oma kabinetti ja näitas riulilt mõnda raamatut. Tema tegeles kalendrimüüdiga, mille aluseks oli samuti põdrajahi süžee. Konakov oli jõudnud juba palju teha. Ja mul hakkas piinlik, et ma polnud veel tema töid lugenud. Kuid Konakov suhtus minu töösse tõsiselt ja julgustas sellega tegelema. Tõlgendasime seda süžeed siiski erinevalt: tema etnograafina sidus seda etnograafilise tegelikkusega, aga mind huvitasid süžee representatsioonid rahvaluuletekstides.

Kes oli Teie juhendaja aspirantuuris?

Nii ülikoolis, kui ka pärast juhendas mind Anatoli Mikušev.⁹ Juba neljandal kursusel olin kindel, et lähen aspirantuuri edasi õppima. Seepärast oli mulle suureks üllatuseks suunamine tööle kooli. Nüüd mõistan, et Mikušev saatis meid abikaasaga¹⁰ spetsiaalselt kooli, sest ta ise oli kunagi koolis töötanud. Kuid toona võtsin töölesuunamist asumisele saatmisena. See-eest tunti meie üle rõõmu Södju küla koolis. Me õpetasime seal kaks aastat vene keelt ja kirjandust. Koolidirektor tahtis väga, et me jääksime ka edasi, isegi pakkus kolmetoalist korterit Uhta linnas, kui vaid jääksime kas või 10 aastaks kooli tööle. Meie kursusekaaslased ei näinud midagi sellist isegi unes.

Kuid Mikušev kutsus meid kirjaga enda juurde ja me jätsime kahjutundeta kõik eluhüved sinnapaika ning naasime Sõktõvkari. Mu naise Valentina saatis Mikušev Moskvasse aspirantuuri, sest filoloogiakandidaate oli Komimaal juba palju, aga kirjanduse meetodikuid polnud. Mikuševil olid kaugeleulatuvad eesmärgid: ta tahtis luua soome-ugri teaduskonna ja selliseid spetsialiste nagu Valentina olnuks siis tarvis. Kahjuks suri Mikušev varakult ära ja tema plaanid jäid realiseerimata. Aga Valentina on praegugi ainukene komi kirjanduse õpetamise meetodika asjatundja Komimaal. Minuga oli lihtsam – Mikušev võttis mu enda juurde rahvaluule eriala aspirantuuri.

Keda veel peale Anatoli Mikuševi nimetaksite enda õpetajaks?

Muidugi Nikolai Konakovi. Professionaalses mõttes õppisin kõige enam just temalt. 1992. aastast töötasin tema juhtimisel etnograafiaosakonnas. Meie kabinetidki paiknesid kõrvuti. Olin just väitekirja lõpetamas ja käisin iga küsimusega tema juures. See oli väga loomulik, sest ainsana meist lõpetas ta Leningradi ülikooli etnograafiateaduskonna ja tema õpetajaks oli tuntud etnograaf Rudolf Its. Konakovi raamat komi jahimeestest oli juba siis bestseller, rääkimata tema uurijakuulsusest seoses keskaegse komi kalendri dešifreerimisega. Pole juhus, et uurali rahvaste mütoloogiatega projektist hakati esmakordselt rääkima just Sõtkõvkaris 1991. aastal Konakovi korraldatud sümposiumil. Komi mütoloogia kõide oli selle suure töö resultaats, nagu ka minu monograafia hauataguse maailma mütoloogiast.

Kindlasti on Teil ka endal õpilasi...

Mul on üks õpilane – Ljudmila Lobanova. Ta annab lootust ja tema kohusetundliku suhtumisega uuritavasse materjali ja välitöodesse saab temast aja jooksul hea spetsialist. Ljuda tajub hästi materjali, kuid vajaka jääb veel sõna tundmisest, et panna see materjal kirja ja vormida hea artikkel. See tundmine tuleb koos kogemusega.

Mida teevad komi folkloristid täna? Kas võib nimetada prioriteetsemaid teemasid praeguses komi folklooriuurimises?

Ma juhatasin folkloristikaosakonda aastatel 2001–2012. Võin ütelda, et vaatamata selliste suurkujude tööle nagu Anatoli Mikušev, Fjodor Plessovski, Prometei Tšistaljov ja Juri Rotšev, leidub komi folkloristikas veel valgeid laike. Igaüks neist tegi ära tohutu töö: Mikušev avastas ja kirjeldas komi eepost, Plessovski muinasjuttu, Tšistaljov rahvamuusikat ja muusikapille, Rotšev rahvajutte ja lastefolkloori, kuid sellest ikkagi ei piisa. Praegu on meil seitse folkloristi, kes uurivad mingit teatud teemat: Nadežda Korovina on komi muinasjutu spetsialist, uurib muinasjutu poetikat; Galina Saveljeva käsitleb laulude ja kombestiku lüürikat; Ljudmila Lobanova tegeleb komi karjakasvatuse folklooriga; Aleksei Rassõhaje spetsialiseerub lastemängudele; Julia Krašeninnikova uurib Komimaa vene põlisasukate rahvaluulet; Anatoli Panjukov käsitleb korraka mitut teemat: loitse, eepilisi laule ja rahvajutte. Ise olen ma kümnel viimasel aastal eri aspektidest käsitlenud rahvajutte ja välja andnud ka kaks kogumikku. Kõige rohkem on mind huvitanud komide ristiusustamise representeerimine rahvaluules. Arvan isegi, et võib-olla on komidel ainsa rahvana ristiusustamise sündmused rahvaluules esindatud. Sellist pole venelastel ega eestlastel, seda enam läänepoolsematel rahvastel, aga Komimaal on peaaegu kõigis vanades

asulates säilinud pärimust esiisadest kui tšuudidest, kes ei tahtnud vastu võtta Permi Stefani usku ja tapsid end. Teatakse ka tšuudi haudadest. Kuid see on vaid üks motiiv paljudest. Peale selle jõuan tasapisi religioosse folkloori uurimiseni tervikuna. Natuke olen käsitlenud nt Ülem-Ežva Headuse Lauljate (*бурсылысыяс*) sekti vaimulaule.

Kuidas võiks hinnata komi rahvaluule uurimist teiste rahvaste folkloori uurimise taustal?

Iga rahvas on omal viisil andekas ja ainulaadne ning juba sellepärast on tal rahvaluules väljendatud vaimupotentsiaal. Muidugi oleks mul meeldiv arvata, et komi rahvaluule on paljudest teistest huvitavam, kuid see on huvitatud inimese suhtumine. Ma tean kindlalt: on unikaalseid üleskirjutisi, kuid komi folkloori hakati kirja panema väga hilja ja palju on pöördumatult kadunud, selle kao mahtu ei oska me ettegi kujutada. Näiteks kogus Tšistaljov pärast Teist maailmasõda komi rahvamuusikat ja pille. Peterburi Kunstiajaloo Instituudi spetsialistide sõnul oli see esimene kogemus Venemaa teaduses ja Tšistaljovi väitekirja komi muusikapillidest peetakse praegu klassikaks. Kuid juba Tšistaljov nägi selle traditsiooni kustumist, nüüd komi rahvamuusika esitajaid külades enam polegi. Võime vaid oletada, milline oli esitamistraditsioon 19. sajandil ja varem, sest isegi Tšistaljovi kogutu on ülihinnaline. Kahjuks ei ole tema töö edasiviijaid, muuseumis pole isegi pillide väljapanekut. Võib rääkida ka unikaalsest Iz'va-Kolva eeposest, milles on põimunud komi ja neenetsi motiive. Kuid kindlasti oli ka päris oma eepos, mille jäänuseid fikseeris omal ajal Mikušev.

Täna püüame säilitada seda, mida on veel võimalik säilitada.

Mida on komi rahvaluules uuritud vähe või üldse mitte?

Paljut. Mulle tundub, et me oleme alles komi rahvaluule uurimise teekonna alguses. Ja mida paremini me mõistame ühtesid või teisi folklooriaspekte, seda pikem see tee näib.

Mida tuleb talletada ja uurida juba täna, et homme poleks hilja?

Pärast esimese kursuse lõpetamist sõitsin suvel koju. Tee Važgortist Muktõ külani on ka praegu halb, aga tollal sai sinna sõita vaid mööda jõge mootorpaadiga. Mäletan, et me sõitsime ristiisaga paduvihma käes, olime märjad ja väsinud. Peatusime Toima küla juures, mida täna enam polegi. Läksime esimesse majja. Peremees pakkus kuuma teed ja saades teada, et ma õpin filoloogiat, hakkas vestma muinasjuttu kuningapoeg Bovast. See on ju Buovo Hantone (Haumtone) linnast, 16. sajandil vene keelde tõlgitud keskaegsest prantsuse romaanist,

lihtrahvakirjanduse populaarne tegelane enne Oktoobrirevolutsiooni, aga olge lahked – komi muinasjutt, mida mulle jutustatakse kuskil pärapõrgus, kus Prantsusmaa tundub seitsme mere taguse riigina.

Kahjuks lahkuvad siitilmast traditsioonide kandjad, tühjenevad majad, kaovad terved külad – laguneb kogu komi rahva elukorraldus. Kümne aastaga vähenes komi rahvaarv 142 tuhande inimese võrra. Sellistel asjaoludel on isegi kohutav käia välitöödel, sest see pole ju muu kui etniline katastroof, komi rahva väljasuremine. Seda tuleks peatada, kuni pole veel hilja.

Kas komi folkloor elab rahva seas? Või esitavad keelejuhid seda üksnes kogujatele?

Traditsiooniline folkloor elab ka praegu, vähemalt teatud žanrid. Külades jutustatakse tänini legende, muistendeid, Ülem-Ežval esitatakse vaimu- ja ülistuslaule, on säilinud isegi käsikirjaliste vaimulike laulikute pidamise komme.

Mõni žanr, nt muistendid arenevad veel edasigi. 1990. aastate alguses panning Udoral kirja jutte tuulekeerisena ilmuva kurivaimu *šuvgei* poolt äraviidud inimestest. Nt kuueaastane poisike lahkus kodunt ja kadus ära. Teda otsiti terve nädal, kuid asjatult. Siis ilmus ta tagasi õuele, nagu polekski midagi juhtunud. Pärimisele vastas ta, et ristiisa viis ta hobusega sõitma. Kuid tema ristiisa oli pool aastat tagasi surnud. Selliseid juhtumeid oli palju ja neid selletati erinevalt: vanemad inimesed kahtlustasid kurivaimu, nooremad UFOt. Viidati ka reaalsele inimestele, kellega see oli juhtunud. Ühega kohtusin ka ise. Ma kirjutasin mitu artiklit *šuvgei* kohta ja siis jäid need lood tagaplaanile. Ja äkki juhtus läinud suvel mu enda külas järgmine lugu. Vanem naisterahvas Jelena läks metsa ja kadus ära. Teda ei leitud – *šuvgei* olevat ära viinud. Kahe nädala pärast suundus mees nimega Jablok Vanj (Õuna Vanja) mootorrattaga naaberkülla ja külast kolme kilomeetri kaugusel kohtas Jelenat. Jelena ületas teed ja talle järgnes keegi mees. Vanja küsis naiselt: “Jelena, kus sa kadusid, sind otsiti kaks nädalat ega leitud?” Naine vastas: “Nad otsisid päeval, kuid vaja olnuks öösel”. Mees tema järel lisas: “Mine kuhu lähed, muidu pead kolmandana meiega tulema”. Ja nad kadusid metsa. Vanja vaatas ringi ja nägi, et Jelena ja see mees ei jätnud jälgi. On ka teisi süžeesid Jelenast. Tuleb välja, et traditsioon klassifitseeris juhtunu *šuvgei* tegutsemisena ja vastavalt selle nähtuse teadaolevatele motiividele tekkib juttude seeria. Kuid minule on alati saladuseks kõige esimese jutu autorlus.

Mis veel peale legendide Permi Stefanist eristab komi folkloori teistest?

Kirjaoskus tekkis komidel juba 14. sajandil ja seepärast leidub komi rahvaluules raamatukultuuri suuri mõjutusi, kusjuures kõikides žanrites. Nt lihtrahvakir-

jandusest laenatud motiividel on loodud imemuinasjutte, nii kirikujutlustest kui ka käsikirjalistest kogumikest on pärit legendid, rääkimata vaimulikest lauludest, mille hulgas on ka evangeeliumitekstide töötusi. Permi Stefani kujukri rahvaluules on literaarset päritolu. Isegi traditsiooniliselt mütoloogilisteks peetavad tekstid said tunda kristlike apokrüüfide selget mõju.

On ka väga arhailisi süžeesid: permikomi pärimused Perast ja Kudõm Ošist, sürjakomi pärimused Jirkapist, Šõpitšast, muinasjutt ja eepos Šomvukvast jne. Kahtlemata äratavad huvi lood nõidade võitlusest, mis kuuluvad nn nõia-eeposse, nagu seda nimetas kunagi Aleksei Sidorov.¹¹ Muide, nende hulka arvatakse ka legenditsükkel Permi Stefanist, kes maagia abil võidab nõidasid. Omapärased on ka muistendid, eriti nõidadest, kiljehüsteeriast, metsavanadest, vetevaimudest ja koduhaldjatest. Laiem publik neid kahjuks ei tunne, sest avaldatud on vähe. Hiljuti kinkisin konverentsil Jekaterinburgis komi rahvajuturaamatu¹² ühele Moskva ajaloolasele. Nädala pärast ta helistas mulle ja ütles, et ei saanud raamatut pooleli jätta. Ta lisis, et pole kunagi arvanud, et komi folkloor on niivõrd huvitav.

Milliseid kanaleid ja võimalusi on komi folkloori representeerimiseks maailmas? Mida selleks tehakse?

Ma arvan, et meil on üsna palju publikatsioone ajakirjades, ka Venemaa keskses väljaannetes. Sellepärast võib huvi korral suurema vaevata leida komi folkloristika kohta seda, mis vaja ja isegi interneti teel autoriga ühendust võtta. Selliseid ühisprojekte nagu uurali mütoloogiad, mis 1990. aastatel ühendasid Venemaa, Soome ja Ungari uurijaid, enam ette näha pole. Läänepoolsematele kolleegidele on huvitavam töötada läänes või rohkem lõuna pool, komi põhjala neid ilmselt ei tõmba. Ühiseid rahvaluulekonverentse on kahjuks vähe ja ma isegi ei mäleta, millal käisin viimati konverentsil mõnes soome-ugri riigis. Komi folkloristid ei käinud rahapuudusel isegi traditsioonilisel fennougristika kongressil. Nii et meie kontaktid võrreldes 1990. aastatega vaibuvad. Me mäletame veel üksteist, kuid suhtleme aina vähem.

Miks tuleb rahvaluulet uurida?

Aga miks tuleb uurida delfiinide keelt? Milleks tegelda teadusega üldse? Miks kirjutab Aristoteles *Poeetika*, kui oleks võinud piirduda *Politiikaga*? Georg W. F. Hegel ütles kunagi, et kõik teadmised on teadmised Jumalast. Rahvaluulet tuleb uurida, nagu ka teisi filoloogilisi ja mittefiloloogilisi distsipliine. Võib-olla lähendavad need teadmised meid Jumalale. Folkloor on ometi rahva vaimne väärtus ja kui pöördumine selle poole ei anna vastust, siis vähemasti lubab tõsta küsimuse – kes me oleme?

Lõpuks palun anda hinnang suhetele ja koostööle eesti kolleegidega.

1990. aastate lõpus olid meie sidemed tihedamad. Siis oli kuidagi lihtsam minna Tartusse komandeeringusse ja osaleda eesti kolleegide juures seminaril. Korralduselt kohtusime ka konverentsidel soome-ugri maades ja Venemaal. Praegu on neid käimisi kahjuks palju vähem. Meil kärbiti järsult lähetuste eelarvet ja nüüd peame hästi läbi mõtlema, enne kui läheme kuhugi. Koostööst eesti kolleegidega ei saa kahjuks rääkida: ühendust me peame ja üksteist ei unusta, kuid ühisprojekte ei olnud meil enne ja pole ka praegu.

Täna Teid, et olite nõus vestlema!

Kommentaariid

- ¹ Komi filoloog, kaitses doktoriväitekirja Tartu Ülikoolis 1991. aastal.
- ² Komi rahvaluuleuurija.
- ³ Komi etnograaf.
- ⁴ Грибова, Л. С. Пермский звериный стиль. Москва, 1975.
- ⁵ Permi rahvaste muinasaja kunst, pronksvalandid.
- ⁶ Etnograaf, saami kultuuri uurija.
- ⁷ Etnograaf, evengi kultuuri uurija.
- ⁸ Komi etnograaf.
- ⁹ Suurim komi rahvaluule koguja ja uurija, filoloogiadoktor.
- ¹⁰ Valentina Limerova, komi kirjandusteadlane.
- ¹¹ Komi etnograaf ja keeleteadlane.
- ¹² Лимеров, П. Ф. (koost). Войдёр. Когда-то. Мифы, легенды, предания коми народа. Сыктывкар, 2012.

Summary

To save big nations, we have to study the cultures of small ones

Interview with Komi folklorist and ethnographer Pavel Limerov on the occasion of his 55th birthday is conducted by Nikolay Kuznetsov.